
NOVI EKUMENIZAM

Radovan Radonjić

Divisions in Christianity - in almost all directions and levels - are often as politically and ethically topical today as they were when they were created. Also topical is the story of the need to overcome them for the good of both the Christian believers and the churches that bring them together, as well as people all over the world. This text is one of the stories on the subject. We assumed that it would be interesting to the readers of Matica to the extent they are interested in overcoming the ongoing considerations within and on the occasion of church-state relations.

Pod ekumenizmom (grč. *oikumene* – cijeli nastanjeni svijet) se, generalno, podrazumijeva ideja da se na podlozi Hristove poruke „da svi budu jedno“ ponovo objedini hrišćanska crkva. U tom cilju je početkom XX vijeka nastao pokret za unifikaciju svih protestantskih crkava, a 1948. godine formirano je i Svjetsko vijeće kao glavni instrument oživotvorenja ideje ekumenizma. Glavni cilj ekumenizma jeste prevladavanje rascjepa unutar hrišćanstva, do kojeg je došlo prvo 1054. godine, njegovom podjelom na dvije glavne crkve – istočnu (pravoslavnu) i zapadnu (katoličku) – a potom i podjele u zapadnoj crkvi izazvanoj pojavom protestantizma u XVI vijeku. Ekumenizam se izvorno temelji na učenju da su svi ljudi božja

djeca bez obzira na razlike u boji kože, rasi, nacionalnoj i drugoj pripadnosti, odnosno na filozofiji personalizma koja stavlja naglasak na vrijednost svakog ljudskog bića i na potrebu poštovanja ljudskog dostojanstva svakog čovjeka. Zato se zalaže ne samo za dijalog između triju podijeljenih hrišćanskih crkava, nego i za zbližavanje hrišćanstva sa drugim velikim religijama (islamom, budizmom, hinduizmom).

Ideja ekumenizma, uprkos tim njenim opštim svojstvima, različito se prihvata i tumači. Po jednom, užem, tumačenju, koje ponegdje i dalje dominira, ekumenizam podrazumijeva: prvo, saradnju među svim crkvama, odnosno među vjerskim zajednicama na principima tolerancije, uzajamnog poštovanja i solidarnosti, a to znači i prevladavanja razlika između Judejaca i Jelina, te mnogih drugih podjela i podvojenosti; drugo, poštovanje jednakih prava i sloboda svih ljudi u iskazivanju religijskih opredjeljenja, odnosno vršenju vjerskih obreda; treće, obavezu crkve da svojim ponašanjem hrabri, podstiče i jača ostvarivanje tih principa. Po drugom, znatno širem shvatanju, ideja ekumenizma, osim navedenih principa i odnosa unutar i između crkava i vjerskih zajednica uopšte, podrazumijeva još i zalaganje vjernika i vjerskih ustanova i organizacija za mir, bratstvo i ljubav među narodima i državama, te za slobodu, pravičnost, ravnopravnost, humanost i toleranciju kao principe na kojima se temelji svijet u kome neće biti ni rasne, vjerske i bilo koje druge diskriminacije, ali ni gladi, siromaštva i bilo kojeg oblika dominacije i eksploatacije.

Afirmacija, odnosno implemenatcija, ideje ekumenizma veoma dugo se odvijala u znaku njenog užeg shvatanja, pa i to uz ne male teškoće. Osim različitih (ponekad u ponečemu čak i političkih) ambicija, koje su više ili manje vješto skrivane iza same ideje ekumenizma, taj proces je usporavala i „rezerva“ koju je Katolička crkva imala ne samo prema pojedinim njegovim akterima (protestantima osobito), nego i prema

pomisli na mogućnost da izvan nje, kao „jedine prave crkve na svijetu“, postoje još neke i da ona treba s njima da se ujedinjuje, umjesto da one njoj priđu. To je razlog što su izvan i mimo te crkve formirane gotovo sve ekumenistički nastrojene svjetske crkvene i konfesionalne organizacije i udruženja: Britansko i inostrano biblijsko društvo (1804), Hrišćanska zajednica mladih (1844), Evangelistička alijansa (1846), Lambretska (anglikanska) konferencija (1867), Prezbyterijanska (nepiskopalna) svjetska alijansa (1875), Metodistička konferencija (1881), Utretska (starokatolička) unija koja ne prihvata dogmu o nepogrešivosti pape i njegovoj svjetskoj jurisdikciji (1889), Svjetski studentski hrišćanski savez (1895), Baptistički svjetski savez (1905) i druga. Uprkos tome što je njegovo formiranje bilo inspirisano suprotnim željama, veći pozitivan uticaj na razvoj ideje ekumenizma nije ostvario ni Svjetski savjet crkava, formiran u Amsterdamu 1948. godine, pod devizama: „Tamo gdje Njega tražimo, naći ćemo jedni druge“ i „Imamo čvrstu volju da ostanemo jedni s drugima“. Do preokreta je došlo tek početkom druge polovine XX vijeka, kada je Katolička crkva odlučila da prihvati ekumenski dijalog. Taj postupak odvijao se u tri faze: najprije je papa Jovan XXIII, svojom enciklikom od 5. juna 1960. godine osnovao Sekretarijat za jedinstvo hrišćana i time ekumensku misao stavio u centar pažnje II vatikanskog koncila. Zatim su tokom zasijedanja tog koncila usvojene (1964) *Deklaracija o vjerskoj slobodi* i *Dekret o ekumenizmu*. Najzad su 7. decembra 1965. godine papa Pavle VI i patrijarh Antigora skinuli anatemu kojom su se 1054. godine papa Lav IX i patrijarh Mihailo Kerulalije uzajamno ekskomunicirali. Te događaje slijedila je izjava katoličkog teologa Karla Ranera, koja glasi: „Rimokatoličko shvatanje osnova, karaktera, predmeta i cilja dijaloga čini da ova Crkva sada ne smatra druge crkve i crkvene zajednice kao one koje ne postoje, niti da pomoću preobraćanja (prelaza na drugu vjeru) treba rješavati

dosad anatemisanu 'jeres' ili šizmu. Naprotiv, sve njih treba smatrati kao partnere dijaloga, pa i saradnje među hrišćanima. Prije svega zajednički zadatak im je prema 'svijetu' ubjeđenja da crkve nijesu samo 'odvojena braća'. Bliže objašnjavajući smisao te formulacije, Raner kaže da to znači: da je u krugovima prelata „s obje strane“ preovladala „svijest o zajedničkoj krivici za cijepanje Crkve“, tako da jedni druge više „ne mogu smatrati za 'formalne jeretike'“; da crkve priznaju da ukoliko oskudijevaju „u trajnom kajanju i reformi“ ne čine ništa drugo do što „zamračuju svoje porijeklo od Hristove osnivačke volje“; da crkve priznaju jedna drugoj hrišćanski način života, „sve do istirijuma (mučeništva za vjeru)“; da crkve preuzimaju na sebe „sve zajedničke brige za jedinstvo“. Tim odlukama katolička crkva je svoju orijentaciju na širenje ideje ekumenizma usmjerila u dva pravca: ka ujedinjenju hrišćanstva i ka afirmaciji principa tolerancije, mira i dijaloga u međuljudskim i međunarodnim odnosima uopšte. Uviđajući da čak i pod uslovom da započeti dijalog sa drugim „frakcijama“ hrišćanstva privede kraju na najbolji mogući način, neće poći mnogo naprijed ukoliko se potpuniije ne uključi u aktuelne svjetske tokove, ova crkva je, naime, promovisala ideju novog ekumenizma. Suština te njene nove orijentacije ogleda se u brisanju razlika između principa i odnosa koje crkve, saobrazno svom ekumenističkom opredjeljenju, treba da afirmišu u vlastitim okvirima i međusobnim odnosima i principa i odnosa za koje su dužne da se zalažu kako u pogledu ostvarivanja ljudskih prava i sloboda, tako i u razvoju međunarodnih odnosa i svjetke politike uopšte.

Reakcija hrišćanskih crkava na ovaj „rimski izazov“ bila je različita i kretala se od njegovog punog prihvatanja do uvjerenja da prvo treba riješiti probleme unutar hrišćanstva, pa tek onda, na temelju njegovog punog jedinstva, ići u dijalog sa drugima i drugačijima, osobito u sekularnoj sferi. Tipičan primjer

potonjeg je istočnohrišćanska (pravoslavna) crkva, koja se uglavnom i dalje zadržala na užem tumačenju ekumenističke ideje, s uvjerenjem da se hrišćansko jedinstvo može ostvariti samo putem prilagođavanja drugih crkava njenoj „jedino pravovjernoj“ orijentaciji.

* * *

Orijentacija istočnohrišćanske (pravoslavne) crkve za „klasični ekumenizam“, u čijoj se osnovi nalazi uvjerenje da ostvarivanje ideje hrišćanskog jedinstva predstavlja uslov bez kojega se nije moguće uspješno uključiti u traženje odgovora na probleme i izazove s kojima se čovječanstvo suočava na prelasku iz drugog u treći milenijum, jasno je i precizno iskazana početkom posljednje decenije XX vijeka, kada naspram, a u velikoj mjeri i nasuprot ideji novog ekumenizma, promoviše vlastitu ekumenističku platformu. U osnovi te platforme, sadržane u programskom dokumentu usvojenom na saboru patrijarha u Istanbulu (1992), nalazi se uvjerenje ideologa pravoslavlja, da katolička crkva svojim navodnim sekularizmom, zaogrnutim velom „protestantskog fundamentalizma“, u stvari promoviše svijet u kome je ugrožen opstanak čovjeka „kao slobodne ličnosti, sazdane po liku i obliku Božjem“.

Ovakva shvatanja istočnohrišćanske (pravoslavne) crkve, i uopšte reagovanja na probleme i iskušenja svijeta na kraju drugog milenijuma, posljedica su okolnosti u kojima i načina na koji ta crkva već vjekovima opstojava. Na njenom domicilnom prostoru, naime, nema ni tako velike državne tvorevine, ni tako jake centralne vlasti, koja bi je primorala da se, poput svoje zapadne „sestre“, formira kao čvrsta centralistička organizacija, s jednim poglavarem na čelu. Istočnohrišćanska (pravoslavna) crkva, za razliku od zapadnohrišćanske (katoličke), nema jedan administrativni centar i jedinstveni konsultativni organ (titula vasiljenskog patrijarha, koju po tradiciji nosi carigradski

prvosveštenik, ne podrazumijeva nikakva njegova stvarna prava ili administrativnu vlast u odnosu na druge patrijarhe, poglavare autokefalnih pravoslavnih crkava). Nasuprot principu centralizma i papskog apsolutizma u Katoličkoj crkvi, u pravoslavnoj crkvi se razvija i njeguje organizacija po saborskom i autokefalnom principu, što podrazumijeva poklapanje prostora crkvenog uticaja sa državnim granicama. Odsustvo rivalstva crkvene sa svjetovnom vlašću ima za posljedicu opredjeljenje crkve za strategiju pretvaranja sopstvenog učenja u državnu vjeru i ideologiju. Usljed toga, pravoslavna crkva je faktički neslobodna i nesamostalna, čak toliko da, na primjer, u pojedinim periodima vizantijski carevi (Iraklije, Lav III) samostalno izdaju vjerske dekrete i zbacuju neposlušne carigradske patrijarhe (Ignjatija, Fatija i druge). Identifikujući se sa objektivno različitim interesima pojedinih naroda i država, i razapeta sporenjima Moskve i Konstantinopolja oko primata, pravoslavna crkva niti ima „unutrašnju potrebu“ za jedinstvenom doktrinom, niti je u stanju da takvu doktrinu definiše i usvoji, ukoliko bi to eventualno htjela. Najviše što ona u tom pogledu može da postigne jesu eklektički komponovani završni dokumenti njenih vaseljenskih sabora i drugih skupova, sračunati na dvije stvari: da njeno izvorno učenje zaštite od raznih „jeresi“ i da svijetu poruče kako su svi njegovi problemi i iskušenja posljedica odstupanja od njenog učenja.

Završni dokument sabora patrijarha iz 1992, u potpunosti odražava takvu poziciju i orijentaciju pravoslavne crkve.

Formalno, u tom dokumentu se pominju mnoga važna pitanja savremenog čovjeka, od onih koja se tiču njegove socijalne i materijalne pozicije, pa do seta problema koji opterećuju međunarodne odnose. S jedne strane, kritički se potenciraju posljedice naučno-tehnološke revolucije, u smislu: da nagomilavanje materijalnih i drugih dobara i povlastica kod jednih „povećava bijedu ostalih i otvara žarišta nemira, pa i ratova“; da

razvoj genetike „može da doprinese suzbijanju mnogih bolesti, ali isto tako može da pretvori ljudsko biće iz slobodne ličnosti u dirigovani i kontrolisani objekat podvrgnut volji onih koji imaju moć nad njim“; da je „nerazborita upotreba materijalne tvorevine Božje od strane čovjeka, uz pomoć naučnog i tehnološkog napretka, već počela da nanosi nepopravljivu štetu i da razara prirodnu sredinu“ i slično. S druge strane, ističe se da pomirenje i jedinstvo među narodima svijeta i proces ujedinjavanja Evrope predstavljaju pozitivne procese koje treba apsolutno podržati. U dokumentu se takođe daje puna podrška svim narodima svijeta „koji se bore za svoje dostojanstvo, slobodu i razvitak u pravednosti“.

Suštinski se, međutim, sva ta pitanja problematiziraju u kontekstu zahtjeva za vjerskom obnovom, i to u skladu sa „tradicionalnim oblicima duhovnosti“. Saobrazno tome, insistira se na obavezi svih „koji vjeruju u Hrista“, da uzmu učešća „u ekumenskom pokretu naših dana“, ali ne u smislu kako to zamišlja katolička crkva. Naprotiv, zadatak svih vjerujućih je da se svesrdno založe kako za „vaspostavljanje hrišćanskog jedinstva, koje inače predstavlja izričitu i nerazršivu zapovijest Gospodnju“, tako i za vaspostavljanje duhovnog i kanonskog jedinstva pravoslavlja, koje je ugroženo dejstvima raznih raskolničkih grupacija.

Najvažniji zadatak, i najteži posao, u ostvarivanju tog krucijalnog zahtjeva tiče se odgovarajućih promjena u ponašanjima „određenih krugova u krilu Rimokatoličke crkve“. Jer, kako se u pomenutom dokumentu kaže, upravo ti krugovi dovode u pitanje „sve ono zajedničko što su započeli i dalje njegovali blaženopočivši vođi hrišćanstva papa Jovan XXIII i vaseljski patrijarh Antigora“. Radi se, naime, o potrebi da katolička crkva prestane:

(1) sa širenjem prozelitizma, tj. sa okupljanjem i organizovanjem inovjernika na tradicionalnim pravoslavnim prostorima;

(2) sa novom jevanđelizacijom Evrope (koju naročito podstiče papa Jovan Pavle II), iza koje može da stoji jedino „težnja za istiskivanjem pravoslavlja“;

(3) sa podsticanjem djelatnosti unijata, koja se vrši „direktno na štetu pravoslavnih crkava u Ukrajini, Rumuniji, Istočnoj Slovačkoj, na Bliskom Istoku i drugdje“;

(4) sa praksom da materijalnu pomoć, koja se daje ugroženim narodima u istočnoevropskim zemljama, koristi kao sredstvo pritiska za ostvarivanje ideoloških i političkih ciljeva.

S prestankom katoličke crkve da prema pravoslavlju postupi „suprotno duhu dijaloga, ljubavi i istine“, postigla bi se dva efekta: prvo, svijet bi se zaštitio od raznih, „inače neuspjelih, čovjekocentričnih ideologija, koje su u čovjeku našeg doba stvorile duhovnu prazninu i egzistencijalnu nesigurnost, a mnoštvo naših savremenika povele na potragu za spasenje u novim religijskim i parareligijskim pokretima“; drugo, stvorili bi se uslovi da „mladi ljudi našeg vremena saznaju da Jevanđelje Hristovo i pravoslavna vjera nude ljubav umjesto mržnje, saradnju umjesto sukoba, zajednicu umjesto razjedinjenosti među ljudima i narodima“. Time bi, uvjereni su potpisnici ovog dokumenta, bio otvoren put za rješavanje svih, pa i socijalno-političkih problema savremenog čovjeka.

* * *

Uprkos tome što zapadnohrišćanska (katolička) crkva, za razliku od drugih, po pravilu, nikada nije kaskala za događajima, njen put do ideje novog ekumenizma nije bio ni kratak, ni lak.

Odlučna u nastojanju da očuva nivo i prestiž uvijek aktuelnog činioca, koji ili odlučuje o bitnim pitanjima društvenog života ili na njih značajno utiče, ova crkva prati istorijska zbivanja i promptno im se prilagođava. Takva njena strategija naročito dolazi do izražaja u vrijeme i nakon krupnih promjena što su ih donijeli veliki socijalni i politički pokreti i preokreti u XIX i XX vijeku.

Suočena sa snažnim uticajima na istorijska kretanja onih društvenih snaga koje ne prihvataju ni nju kao ravnopravnog partnera, ni njeno učenje da „pravo vladanja potiče od Boga, kao prirodnog i neminovnog izvora svake vlasti“, ona strategiju suparništva zamjenjuje idejom saradnje. Papa Leo XIII (1810–1903), tako, u enciklici *Diuturnum illum*, od 29. juna 1881, kaže: „Nema nikakvog razloga zbog kog se crkva ne bi složila s vladavinom jednog čovjeka, ili s vladavinom više njih, samo ako je ona valjana i ima za cilj opšte dobro. Stoga, ako se očuva pravičnost, narodi mogu slobodno da uvedu sebi onaj oblik državne uprave koji najviše odgovara bilo njihovom karakteru, bilo njihovim tradicionalnim navikama i običajima“. Katolička crkva ovim zaokretom ne sužava, već proširuje mogućnosti za svoje djelovanje. Deklarišući se kao nepokolebljivi branilac opšteg dobra, kome je jako stalo da vlast bude pravična i valjana, ona stiče pravo da, kao legitimni dio nove stvarnosti, „iznutra“ radi na njenom oblikovanju i razvijanju. To i čini, oštro se suprotstavljajući svakoj pomisli na eventualne društvene promjene koje bi korespondirale sa ideologijom i teorijom čiji je cilj da čovjeka usmjeri na spoznaju sopstvenog bića i suštine, odnosno na pobunu protiv otuđenih sila koje njime vladaju. Katolička crkva te ideje, kao i ideje o narodnom suverenitetu i slobodi, smatra emanatima neutažive pohlepe za zemaljskim dobrima, i to na temelju osporavanja prava na vlasništvo koje je utvrđeno prirodnim zakonima i stečeno marljivim radom uma i ruku i umjerenošću života. Papa Leo XIII u tome prepoznaje krivovjerje ravno izvoru „najgore kuge“. On, zatim, o tim idejama kaže: „A to što kažu da vlast zavisi od volje narodne mase na prvom mjestu, pogrešno misle, a zatim postavljaju vlast na suviše slab i nesiguran temelj. Jer će narodni prohtjevi, podstaknuti takvim mišljenjima, još neobuzdanije narasti i na tom strmoglavom putu lako će prerasti u slijepe nagone i otvorene pobune. Zaista, tzv. reformaciju, čije su pristalice i vođe na

osnovu mnogih teorija napale svetu građansku vlast, pratili su nagli nemiri i krvave pobune, naročito u Njemačkoj, i to sa takvim ratnim strahotama i pokoljima, da gotovo nije bilo mirnog i bezbjednog mjesta. U prošlom vijeku stvorena je lažna filozofija, ponikla iz ovog krivovjerja, i pravo koje nazivaju novim, i narodna vlast, i raspojasan oblik uprave, koji mnogi smatraju za pravu slobodu. Od njih se došlo do krajnje nesreće, tj. do komunizma, do socijalizma, do nihilizma, najcrnjeg zla i propasti ljudskog društva“.

Katolička crkva, međutim, ne ostaje dugo na kursu globalnog osporavanja ovih ideja. Čim je primijetila da na taj način neće osujetiti prodor radničkog pokreta i njegove ideologije, ona znatno koriguje svoju strategiju. Prvo direktno ide „u susret opravdanim radničkim zahtjevima“ i, posredstvom svojih ideologa (koji formalno djeluju izvan njenih okvira) nudi radnicima projekt tzv. *hrišćanskog socijalizma*. Nedugo zatim, snažno podržava reformističku orijentaciju u evropskom radničkom pokretu, nastojeći da je obogati nekim svojim idejama.

Hrišćanski socijalizam je nastao kao strateški projekat preventivnog karaktera. Zamišljen je kao sredstvo kojim će Katolička crkva „kontrolisano ublažiti“ gnjev siromašnih i time osujetiti eventualnu radničku revoluciju. Strah Katoličke crkve od eventualne radničke revolucije je utoliko veći, što je ona pretpostavljala da će ta revolucija, pored ostalog, nužno imati i antireligijski karakter. Stoga, teorijska podloga hrišćanskog socijalizma, čijem definisanju naročito doprinosi Njemac P. Tilič, i koja jedno vrijeme predstavlja programsku osnovu Hrišćanskosocijalne stranke Austrije (inače vladajuće stranke u toj zemlji između dva svjetska rata), ima izrazit teološki naboj. Snažno je prožeta idejom borbe boga i demona, pri čemu se proletarijatu pripisuje uloga glavnog borca protiv demonizma u svijetu i jedinog pravog nosioca božjih ideala na zemlji. Hrišćanski socijalizam preferira kolektivnu svojinu i isključivo mirni preobražaj starog društva u

ново. U tom cilju naročito potencira „socijalističke“ elemente u hrišćanskoj doktrini, kao što su: kritika bogatstva, koju je izvršila crkva (osobito u Jevanđelju), i poziv njegovim imaoćima da se odreknu svojih dobara; osnivanje hrišćanskih crkvenih opština kao zajednica siromašnih, koje su utemeljene na principu solidarnosti i „jednake potrošnje“, i koje bi trebalo da budu osnova cjelokupne nove društvene organizacije; ugledanje na kaluđerske redove, tj. na one koji su se zavjetovali da žive krotko i siromašno. Da bi poduprla ovaj projekat, koji se ni njoj samoj ne čini dovoljnim za apsolviranje „radničkog pitanja“, Katolička crkva promoviše ideju reforme postojećeg društva, po ugledu na socijaldemokratiju. Pri tome, njeni ideolozi ne kriju da im je cilj da mase „odvrte od socijalizma“ i usmjere ih na ono što garantuje blagostanje, a to je „red, disciplina i moral, sređen porodični život, poštovanje religije i prava, umjereni porezi i jednaka raspodjela tereta, preduzimljivost u zanatima, idustriji i trgovini, povoljno stanje u poljoprivredi i slično“. Zato se u enciklici *Rerum novarum*, iz 1891, (koju je takođe donio papa Leo XIII), kao glavni zahtjevi reforme ističu: sprečavanje kolektivizacije, koju žele socijalisti, i očuvanje privatnog vlasništva, jer ono kao temelj društva potiče iz ljudske prirode koja je slika i prilika božja; promjene unutar kapitalističkog sistema, kojima se ne bi dovela u pitanje njegova priroda i egzistencija (a time ni pozicija crkve kao jedinog čuvara moralnog i uopšte duhovnog preporoda društva), ali bi se poboljšao položaj radnika, koji „sa prirodno-pravnog stanovišta ništa manje nijesu građani nego što su to imućni“, a toliko su brojčano narasli da čine „veliku većinu stanovništva u svakom gradu“; angažovanje države u ostvarivanju tog zahtjeva na način kojim bi se, s jedne strane, omogućilo radnicima odgovarajuće učešće u podjeli dobiti i, s druge strane, zaštitili (u pogledu ishrane, odjeće i obuće) oni koji nemaju nikakvog posjeda, čime bi se postiglo to „da jedan stalež koji državi čini tako nužne usluge, ne tavori u bijedi“.

Ima li se sve to u vidu, zaokret koji Katolička crkva čini početkom druge polovine XX vijeka, u kontekstu svog novog ekumenističkog opredjeljenja, odista se može nazvati istorijskim. Ona tada pravi dva, ranije gotovo nezamisliva iskoraka iz svoje tradicionalne doktrine i politike: prvo, definitivno se miri sa esencijalnim oblicima i sadržajima života što ih donosi moderna civilizacija; drugo, afirmiše stanovište da vjerski čin nema smisla i vrijednosti ako nije plod čovjekovog slobodnog izbora, ako čovjek nema pravo da ga izražava onako i onoliko, kako i koliko njemu najviše odgovara. Ta dva iskoraka omogućavaju katoličkoj crkvi: prvo, da se implicitno odrekne nekih svojih ideja s početka tridesetih godina (naročito onih u kojima izjednačava boljševizam i liberalni kapitalizam kao podjednako ekstremne, a korporativizam podržava kao „formulu nadilaženja klasne borbe“), kojima se objektivno uklapala u duhovni milje naklonjen totalitarističkim solucijama; drugo, da produbi svoju kritiku nacionalsocijalizma i komunističke diktature (koju je već bio započeo papa Pije XI) i optuži ove za povredu dostojanstva ljudske ličnosti; treće, da izloži jedno novo, u crkvenoj organizaciji do tada nepoznato viđenje uslova i principa življenja i normi ponašanja ljudi među sobom, prema državnim vlastima svoje zemlje i prema svjetskoj zajednici.

Katolička crkva taj svoj novi, eminentno sekularistički ekumenizam eksplicira u enciklici *Pacem in terris*, koju je papa Jovan XXIII (1881–1965) objavio 11. aprila 1963. Motive donošenja te enciklike, Papa ovako objašnjava: „Danas, više nego ikad, moramo služiti čovjeku kao takvom, a ne samo katolicima. Moramo prije svega i svuda štititi prava ljudske ličnosti, a ne samo prava Katoličke crkve. Sadašnje okolnosti, potrebe stvorene u posljednjih pedeset godina, dovele su nas pred nove stvarnosti. Ne mijenja se Jevandjelje, već mi počinjemo bolje da ga razumijevamo“. U enciklici se na savremen način aktualiziraju: ljudska prava i slobode, položaj radničke klase i

međusobni odnosi naroda i država. U prvi plan se ističe „očuvanje, razvijanje i usavršavanje ljudske prirode“ i poštovanje čovjekovih osnovnih prava. Crkva prihvata princip slobode svijesti i vjeroispovijesti i dozvoljava da uz njeno, do tada „jedino istinsko“, može postojati i drugačije shvatanje svijeta i smisla života. Zauzima pomirljiv stav prema socijalističkim zemljama i prekida polemiku s nosiocima socijalističkih ideja. S razumijevanjem prihvata uključivanje u međunarodni politički život ranijih kolonija. Ovom svojom orijentacijom, Katolička crkva se okreće ne samo „sveštenstvu i vjernicima svijeta“, već i „svim ljudima dobre volje“. Njen glavni moto je: „Ne smije se dozvoliti da se nesreća novog svjetskog rata svojim privrednim i društvenim ruševinama i svim moralnim zastranjenjima po treći put svali na čovječanstvo“.

Glavni uzrok svih čovjekovih nesreća, kaže se u enciklici, nalazi se u neskladu pojedinačnih i opštih interesa. Da bi se preduprijedile krize, neredi i druga iskušenja, treba stvoriti skladan zajednički život ljudi, saglasno principu da je svaki čovjek ličnost, „to jest priroda obdarena inteligencijom i slobodnom voljom“, i da otuda proizilaze njegova prava i dužnosti, koja su opšta, nepovrediva i neotuđiva. „Čovjek – kaže se u enciklici – nije predmet ili pasivan element društvenog života, već, naprotiv, on mora biti i ostati njegov subjekt, temelj i cilj“. Zato se mora poštovati: pravo čovjeka na fizički integritet i pristojan materijalni život („naročito u pogledu ishrane, odjeće, stanovanja i odmora“); pravo na socijalno i zdravstveno osiguranje („u slučaju bolesti, invaliditeta, smrti hranioca porodice, starosti, nezaposlenosti i u svakom drugom slučaju kada se mimo svoje volje izgubi mogućnost za život“); pravo „na slobodno traženje onoga što je istinito, na izražavanje svojih misli i njihovo širenje... i na objektivno informisanje“; pravo na osnovno i stručno-tehničko obrazovanje „u zavisnosti od stepena razvoja svoje političke zajednice“; pravo „i na veća obrazovanja“, kada se to

zaslužuje, „kako bi se omogućilo da ljudi zauzmu mjesta i odgovornosti u skladu sa njihovim prirodnim sklonostima i stečenim sposobnostima“; pravo mladih ljudi „na uslove rada koji ne štete zdravlju i dobrim navikama i ne ometaju njihov cjeloviti razvitak“; pravo žena „na radne uslove koji su u skladu sa njihovim potrebama i dužnostima zaručnice i majke“; pravo (koje proizlazi „iz dostojanstva čovjekove ličnosti“) aktivnog sudjelovanja u političkom životu „i ličnog doprinosa u ostvarivanju javnog dobra“. Novu, značajnu dimenziju ovim pravima, ističe se u enciklici, daje to što ih potenciraju mnogi socijalni i politički subjekti, koji teže uspostavljanju jednog boljeg, pravednijeg i humanijeg svijeta. Ta se prava mogu ostvariti ako se ima vlast koja radi za opšte dobro i koja međusobne odnose ljudi reguliše na principima istine, pravde, aktivne solidarnosti i slobode. Takva vlast je moguća samo u državi koja ne teži da izraste u nekontrolisanu silu iznad društva, koja ne sprečava ljude da učestvuju u javnom životu, ne „disciplinuje“ ih prinudom i ne ukida privatnu svojinu. Prvi i najvažniji zadatak države jeste da radi na stvaranju opšteg blagostanja. Ona to treba da čini podsticanjem proizvodnje, regulisanjem radnih odnosa u skladu s najvišim normama pravednosti i pravičnosti, te staranjem „da se na radnim mjestima ne povrijedi dostojanstvo ljudske ličnosti, u fizičkom i duhovnom smislu“. Bitan uslov za takvu funkciju države jeste to da društvo prevlada shvatanja u kojima se negira svaka povezanost morala sa ekonomijom, koja ličnu korist izdižu na rang jedinog motiva, a slobodnu konkurenciju smatraju jedinim prihvatljivim regulatorom odnosa među ljudima.

Opšti napredak i stabilnost društva podrazumijeva da se na zadovoljavajući način riješe bitna pitanja socijalno-ekonomskog i političkog položaja „svih građana, naročito onih najslabijih kao što su radnici“. Rješavanje „radničkog pitanja“ je tim urgentnije, što je „u svim nacionalnim zajednicama, među radnicima živo razvijena težnja da ih tretiraju i da sa njima postu-

paju ne kao sa ljudima bez razuma i slobode, prepuštenim volji drugih, već jedino kao sa subjektima ili ličnostima na svim područjima društvenog života“. Svako oklijevanje da se ovaj pravedni zahtjev riješi moglo bi da dovede do povećanja revolta siromašnih i novih društvenih napetosti, te stvaranja klime koja odgovara ekstremistima i avanturistima. Rješenje samog problema treba da donesu interventne mjere države i veća prava radnika u odlučivanju o mnogim društvenim pitanjima. Naročito je važno da se odbaci onaj princip raspodjele koji omogućava da se ogromna bogatstva akumuliraju u rukama malog broja ljudi, dok na drugoj strani rastu nemaština i bijeda. Rad treba vrednovati ne prema igri mehanizma tržišnih zakona i kao robu, već kao izraz ljudske ličnosti. „Za veliku većinu ljudi – kaže se u enciklici – rad je jedini izvor iz koga se crpe sredstva za život, pa otuda njegovo nagrađivanje ne može da bude prepušteno igri mehanizma tržišnih zakona“. Naprotiv, rad treba da bude nagrađen „u skladu s pravednošću i pravičnošću, koje bi inače bile duboko povrijeđene tada kada bi ugovor o radu bio slobodno sklapan između poslodavaca i najamnih radnika“. Radnici treba postepeno da postnu suvlasnicima preduzeća u kojima rade, a time i ravnopravni članovi savršene ljudske zajednice koja bi odgovarala čovjekovoj prirodi i socijalno-ekonomskim i političkim zahtjevima datog istorijskog trenutka. Put k tome vodi preko mnogo aktivnije uloge radnika u preduzećima, radi čega im moraju biti priznata prava „da stvaraju udruženja od samih radnika ili pak mješovitih, od radnika i poslodavaca, kao i pravo da im daju organizacionu strukturu koju smatraju prikladnom za postizanje svojih legitimnih ekonomsko-profesionalnih interesa, kao i pravo da u njima autonomno i po vlastitoj inicijativi zauzimaju stavove radi postizanja pomenutih interesa“. Radnicima, uz to, treba omogućiti da svojom mišlju i uticajem prodru u sva područja društvenog života. Mnogo toga što čini smisao i sadržaj radnikovog života nalazi se izvan njegovog

preduzeća i mora mu, na odgovarajući način, biti dostupno. Na potrebu širenja radnikovih prava upućuje i to što zajednički život ljudi u društvu od svih zahtijeva da „priznaju i poštuju svoja međusobna prava i izvršavaju odgovarajuće dužnosti, ali i da međusobno sarađuju u hiljadu oblika i stepeni što ih civilizacija dopušta, napominje i traži“.

Očuvanje svjetskog mira, bez čega ne bi bilo moguće riješiti nijedno čovjekovo suštinsko pitanje u bilo kojoj zemlji, podrazumijeva da „isti moralni zakoni koji uređuju odnose među ljudima, uređuju i odnose među političkim zajednicama“. Uvažavanje tog principa je utoliko potrebnije, što je već uspostavljena jedna nova međunarodna struktura u kojoj „više nema naroda koji gospodare i kojima se gospodari“, tako da „niko ne želi da bude podložan političkim vlastima koje su izvan vlastite ljudske ili etničke grupe“. Ta nova struktura ne isključuje već, naprotiv, podrazumijeva postojanje jedne vlasti „sa svjetskim autoritetom i prikladnim sredstvima za ostvarivanje ciljeva“. Naučno-tehnički napredak je, svojom „strukturom“ i uopšte unutrašnjom logikom, snažno uticao na promjenu karaktera odnosa među ljudima, potiskujući elemente njihove podvojenosti i podijeljenosti po raznim osnovama i sve više ih podstičući „na međusobnu saradnju i orijentišući ih prema jedinstvenom zajedničkom životu u svijetu“. Produbljena je međusobna zavisnost nacionalnih privreda, koje sve više postaju sastavni dio „jedne jedine svjetske privrede“. Društveni poredak, sigurnost i mir u svakoj političkoj zajednici „u životnoj su zavisnosti“ kako od konkretnog stanja u bližem okruženju, tako i od opštih prilika u svijetu, usljed čega nijedna država „ne može danas da traži svoje interese i da se razvija sama za sebe“. Riječju, „opšte zajedničko dobro postavlja probleme svjetskih razmjera, koji se ne mogu odgovarajuće riješiti, ukoliko ne postoje vlasti koje imaju široku organizacionu strukturu i sredstva takvih istih razmjera, tj. vlasti koje bi uspješno djelovale na

svjetskom planu“. Takva vlast može da postoji i da cjelishodno funkcionise samo pod uslovom da nije nametnuta silom, već konstituisana dobrovoljno, na osnovu opšteg pristanka svih zemalja svijeta. „Iako među političkim zajednicama postoje naglašene razlike u stepenu privrednog razvoja i u vojnoj moći, sve su one veoma osjetljive na pravnu jednakost i moralno dostojanstvo. Zbog toga se s pravom ne pokoravaju vlastima na silu, ili vlastima u čijem uspostavljanju nijesu sudjelovale ili kojima one same nijesu odlučile da se podvrgnu svjesnim i slobodnim izborom“.

Međunarodna vlast treba da strogo poštuje princip, da u regulisanju međusobnih odnosa političkih zajednica nije dozvoljena upotreba oružane sile ili bilo koja vrsta pritiska utemeljenog na nepravdi i nadmoćnosti većih i jačih nad manjima i slabijima. Vlasti svjetske zajednice „nemaju za cilj da ograniče područja djelovanja javnih vlasti pojedinih političkih zajednica, a još manje da ih zamijene“. Njihov cilj je da ovima pomognu – na isti način kako se ljudi uzajamno pomažu u porodicama, ustanovama i unutar pojedinih političkih zajednica – da valjano, na opšte dobro i zadovoljstvo, same vrše svoju funkciju i obavljaju poslove koji im pripadaju. Svjetska zajednica treba da rješava samo ona pitanja „što ih postavlja opšte zajedničko dobro“, koja „zbog njihove veličine, složenosti i hitnosti javne vlasti pojedinih političkih zajednica ne mogu pozitivno da riješe“. Pa i tada sve zahtjeve (uključujući i opšte razoružanje i odstranjenje ratne psihoze) i sve sporove treba da rješava onako „kako to kod ljudi biva: uzajamnim razumijevanjem, staloženim razmatranjem stvari i ravnopravnošću“. Za regulisanje međunarodnih odnosa na tim osnovama potrebno je još i to da ekonomski razvijene zemlje izbjegavaju rasipništvo (koje je, po sebi, akt protiv pravde i čovječnosti) i što više pomažu nerazvijenima da lakše prebrode svoje teškoće, te da se spriječi svako korišćenje ekonomske moći u političke svrhe. „Privredno razvijene

političke zajednice, pružajući raznovrsnu pomoć, moraju poštovati i priznavati moralne vrijednosti i etička obilježja zemalja u privrednom razvoju, kao i djelovati bez namjere za političku prevlast. Na taj način će dati dragocjen prilog stvaranju jedne svjetske zajednice u kojoj su svi članovi svjesni svoje dužnosti i prava da jednako djeluju u ostvarenju zajedničkog dobra“.

Funkciju te „međunarodne vlasti“ treba i jedino može da vrši Organizacija ujedinjenih nacija. Ona to treba da čini saglasno *Opštoj deklaraciji o pravima čovjeka* (koju je usvojila Generalna skupština OUN, 10. decembra 1948) i drugim svojim dokumentima, u kojima se, kao ideal, proklamuje „stvarno priznavanje čovjekovih prava i sloboda“ (podjednako u odnosima među ljudima pojedinačno i njihovim odnosima s državnim vlastima, kao i u odnosima među državama i odnosima država sa svjetskom zajednicom), te „očuvanje i učvršćivanje mira među narodima“ i razvijanje „među njima prijateljskih odnosa zasnovanih na principima jednakosti, uzajamnog poštovanja i razvijanja raznovrsne saradnje u svim područjima života“. Zahtjevi i izazovi sa kojima se suočava savremeni svijet mogu biti zadovoljeni tek pod uslovom da se, osim pozitivnog raspoloženja većine ljudi, ima i odgovarajuća čvrsta, stabilna i, bezuslovno, demokratski ustrojena organizacija. U radu te organizacije treba da učestvuju (preko svojih političkih zajednica i na druge načine) svi ljudi dobre volje i progresivnih shvatanja, i svi treba da poštuju njene preporuke i odluke. Zato OUN treba stalno da razvija i jača svoju ulogu i, saglasno temeljnim principima na kojima je nastala, prilagođava djelatnost novim potrebama i mogućnostima.

Osobito važnim dometima ove enciklike, koji joj daju visoko mjesto među djelima što slove kao izvorišta velikih političkih ideja, smatra se: prvo, to što predstavlja nov stav crkve prema problemima čovjeka, u smislu da priznaje i uzroke njihovog nastanka i mogućnosti njihovog rješavanja izvan okvira

predodređenih voljom božjom; drugo, to što ljudska prava u njenoj interpretaciji dobijaju jednu novu dimenziju, jer se više ne posmatraju isključivo iz ugla odnosa pojedinca prema vlastima i obrnuto, kako to implicira *Deklaracija o pravima čovjeka i građanina*, već imaju status temeljne društvene vrijednosti koja mora biti u središtu odnosa među političkim zajednicama i čija zaštita mora biti institucionalizovana kako u svim nacionalnim državama, tako i na nivou svjetske zajednice; treće, to što se pitanje dužnosti u njoj ne posmatra odvojeno od prava, već se uzajamno tijesno povezuju na način da svako korišćenje prava prouzrokuje dužnosti i obrnuto.

O širenju ideje novog ekumenizma u tom smjeru svjedoči *Deklaracija o ulozi vjere u unapređenju kulture mira*, usvojena u Barseloni 1994. godine, na skupu Prilog vjere kulturi mira održanom pod pokroviteljstvom UNESCO-a, u kojoj se: najprije, objašnjava značenje i uloga vjere i vjerskih institucija u razvoju kulture mira i suživota; zatim, insistira na oslobađanju vjerskih institucija od društvenih uticaja s pozicija političke i ekonomske moći i pritisaka bilo koje kvste, kako bi se u potpunosti mogle posvetiti ostvarivanju pravde i mira u svijetu; dalje, podstiče kako dijalog unutar i između različitih vjera, tako i traženje istine i mudrosti i izvan religijskog pogleda na svijet i život; najzad, od vjernika širom svijeta traži da se odreknu ubijanja u ime vjere i suzdrže od stavova ili učenja o prirodnoj superiornosti jednih ljudi nad drugima. U tom dokumentu se ističe da kultura mira, utemeljena na vjeri iz koje crpi svoju energiju, treba da se gradi na načelima nenasilja, tolerancije, dijaloga, međusobnog razumijevanja, pravde i odgovornosti. Mir je, piše u njoj, „putovanje bez kraja“ tako da napor za njegovo postizanje i očuvanje nikada ne smije stati. On pretpostavlja svijest o međusobnoj povezanosti ljudi, naroda i država, njihovoj pojedinačno i zajedničku odgovornost za zajedničko dobro, poštovanje života u svim njegovim oblicima, otpor

prema potrošačkim izazovima i privrženost mudrosti, saosjećanju, solidarnosti i ljubavi za čovjeka i svijet kao cjelinu. Odgovornost vjernika i vjerskih zajednica za mir ogleda se u oslobađanju od vjerskog fanatizma i traženju dijaloga s drugim i drugačijim.